

L'ANELL SIGNATORI DE LA NECRÒPOLI PALEOCRISTIANA DE SANTA ANNA (PREMIÀ DE DALT, EL MARESME). DADES I PROBLEMÀTICA D'UN JACIMENT POC CONEGUT.

RAMON COLL MONTEAGUDO*
RAMON JÁRREGA DOMÍNGUEZ**

El jaciment de Santa Anna es troba emplaçat en el terme municipal de Premià de Dalt, per damunt de la carretera d'Enllaç i del Camí del Mig -que queda uns 500 metres més avall-, per sota l'A-19 i a tocar de la carretera Premià de Mar-Vilassar de Dalt. Les seves coordenades UTM són X: 446398; Y: 4594914; Z: 50 m.

La primera notícia coneguda sobre el jaciment la devem a Marià Ribas, quan ens esmenta l'existència en aquell indret d'una ermita paleocristiana (Ribas 1952, p. 85). Posteriorment coneixem algunes referències més, publicades bé en treballs de caràcter general, bé en revistes locals. Així, cronològicament, trobem els de S. Moragas (Moragas 1966, p. 4), J. Estrada (Estrada 1969, núm. 152), M. Ribas (Ribas 1975, p. 171), J. Gómez (Gómez 1976, p. 12), J. Álvarez (Álvarez 1978, p. 10) i darrerament S. Moragas (Moragas 1990, p. 23-24).

La publicació de la Tesi Doctoral de Marta Prevosti ens ofería, per primera vegada, una visió de conjunt clarament arqueològica sobre el jaciment, destacant les troballes efectuades fins aleshores, que podem resumir

* AECC-Secció d'Arqueologia)

** (Universitat de Girona)

així: diverses estructures pertanyents a les habitacions estucades i pavimentades, i també elements constructius solts (un fragment de columna de marès, per exemple) i alguns enterraments en *tegulae*. Com a materials mobles recuperats s'esmenta l'existència de ceràmica de vernís negre (campaniana B), àmfora romana (des dels tipus grecoitàlics fins a altres de baix imperials), sigil·lates, ceràmica comuna ibèrica (a torn i a mà), terrissa comuna romana, un fragment de copa (calze?) de vidre blau, restes de lluerres, etc. Tot plegat provenia d'uns salvaments efectuats a mitjan o final dels anys setanta per part de l'AECC de Premià (Prevosti 1981, p. 112-115; fig. 42,11). Atesa la importància de les troballes dutes a terme, més el fet que es tractava d'una ermita amb forta tradició popular, això feia pensar a aquesta autora que podria tractar-se d'un establiment rural romà d'una certa importància, que començaria en època romano-republicana i s'estendria fins al Baix Imperi (Prevosti 1981, p. 115)¹. D'aquest jaciment se'n torna a ocupar la Carta (*sic*) Arqueològica del Maresme (Burjachs *et alii* 1987) i també O. Olesti en la seva Tesi Doctoral, en la qual resumeix anteriors troballes i aporta algunes novetats pel que fa a altres jaciments de la rodalia descoberts més recentment (Olesti 1992, esp. vol. III, p. 85-87).

En alguns treballs anteriors i posteriors han estat destacats diversos aspectes que fan referència a aquest establiment, tots ells prou importants per ser valorats. Així, J. Sanmartí feia èmfasi en els elements indígenes (ibèrics i iberoromans) presents en el jaciment (Sanmartí 1986, p. 807-808); altres investigadors s'ocupaven de l'indret com a lloc de culte cristià ja en l'edat mitjana (D.D.A.A. 1982a, p. 92; Bonet 1983, p. 22-23; Graupera 1993, p. 120-127, esp. p. 122, on se situa erròniament el lloc a Premià de Mar); de la documentació medieval se n'ocupen autors com F. Margenat (Margenat 1986, p. 134 i 149) o M. Fages (Fages 1986, sobretot p. 68-69, amb bibliografia anterior; Fages 1986-87, p. 119). També hi ha autors que s'ocupen d'altres aspectes més generals del lloc (per exemple, Gomez 1981, p. 18; Coll 1991, p. 28).

Un dels elements destacables de la necròpoli és un *anulus signatorius* que fou exhumat en el transcurs d'una excavació de salvament el dia 7 de gener de 1979 en una de les tombes de *tegulae*. Aquesta sepultura es trobava en força mal estat de conservació, a 2,65 metres de profunditat.

¹ De tota manera s'ha de dir que el jaciment està encara pendent d'un estudi en profunditat. Les dades que hem esmentat cal considerar-les només a títol orientatiu.

Segons el diari d'excavacions de l'època, sembla que anava acompanyat d'ossos d'animal (cabra, porc?), claus de ferro i fragments de vidre. Aquest notable element fou publicat ja fa anys per un de nosaltres en una revista editada per un grup d'estudiosos locals (Coll 1984, p. 1-3), i no ha tingut, al nostre entendre, la difusió que mereix.

L'anell en qüestió és una peça en bronze que mesura 12,90 mm de diàmetre. Pesa 3,010 g, i li manca gairebé tot el cercle. En la seva part superior presenta en negatiu i baix relleu un crismó i un colom amb una branca d'olivera (veure làmina). Atenent-nos al fet que el crismó no apareix iconogràficament fins al segle IV d.C. amb la victòria de Constantí sobre Magenci (Iníiguez 1977, p. 283), i que a partir del segle V d.C. es produeix una decadència dels segells personals, esdevenint pràcticament tots ells lliços (Cabrol i Leclercq 1907, vol. I, 2a part, p. 2.174 i ss.), nosaltres som partidaris de datar-lo entre els segles IV i V d.C.

No cal insistir sobre el seu simbolisme, que només té sentit per als iniciats (per exemple, Salmon 1891) i exclou el seu ús per part d'un pagà, tal com ja apuntàvem (Coll 1984, p. 2). Així, doncs, hi ha dues possibilitats lògiques: que fos utilitzat per un propietari de la zona que expressava així la seva condició de cristià, o bé que es tractés d'un eclesiàstic, potser un jerarca menor. Tenint en compte l'estat actual dels nostres coneixements sobre el jaciment i la seva problemàtica, ens estimem més deixar aquesta mena de conclusions per a futurs treballs de recerca.

La problemàtica de l'indret conegut com Santa Anna no s'exhaureix aquí. Existeix un altre jaciment, situat justament per damunt de Santa Anna, que presenta unes característiques molt similars. Es tracta de Can Nolla o Can Olla, que en la bibliografia especialitzada s'acostuma a considerar independentment. Nosaltres creiem que tots dos formen un únic establiment, atesa la seva proximitat i l'homogeneïtat dels materials exhumats, tal com ja ha estat referenciat en alguns treballs (Burjachs *et alii* 1987; Olesti 1992, esp. vol. III, p. 85-87). Així, Can Nolla comença com a jaciment en època iberoromana, i se n'ha exhumat una gerreta del tipus grisa emporitana, terrissa ibèrica diversa (vaixel·la i àmfora), i un as iberoromà. Altres elements que ens condueixen cap a aquest període i cap a altres posteriors són l'àmfora dels tipus Dressel 1A, Dressel 2-4 i la terrissa comuna romana. Els elements més tardans consisteixen en alguns enterraments en àmfora, en *tegulae* i diverses monedes, com ara un as de Constantí o dues peces més, clarament baix imperials (Balil i Ripoll 1952, p. 181; SAMVD 1978, p.

172; Gorges 1979, B-134 i Prevosti 1981, p. 110-112; fig. 42, 8; Olesti 1992, vol III, p. 85-87). En un recent treball de memòries trobem esmentada la troballa d'una sitja amb elements clarament republicans, com són la ceràmica de vernís negre, "una gerreta ibèrica negrosa", "ceràmica molt grollera i primitiva" (probablement ibèrica feta a mà) i "prop de dos cabassos de ceràmica romana" (Ubach 1994, p. 93).

Si bé Santa Anna-Can Nolla forma un únic establiment, no podem deixar de banda recents troballes que ens confirmen allò que ja suposava M. Prevosti fa uns anys (Prevosti 1981, p. 115), és a dir, que som davant d'una vil·la important. Respecte d'això cal valorar els salvaments i les recents excavacions dutes a terme en llocs molt propers a aquest conjunt (veure làmina), com són:

1-Jardí Park: Es tracta d'un lloc utilitzat com a abocador, documentat a partir de la construcció d'una petita urbanització de sis cases unifamiliars. En la intervenció d'urgència que es realitzà -desembre de 1988- s'hi efectuaren un total de quatre quadres, i s'hi trobaren diversos indrets de deposició. No es pogué documentar cap estructura arquitectònica, llevat de sis sitges, una de les quals -la núm. 3- s'havia deixat buida ja en l'antiguitat i s'anà omplint de forma natural amb el pas dels anys. La que presentava una cronologia més antiga (època iberoromana) és la núm. 1, en la qual, a més, es recuperà un fragment de *dolium* amb cartel·la ibèrica estampillada en la qual es llegeix "LAURCO"². En conjunt trobem molt material ibèric o iberoromà, i allò més modern és la T.S. Africana A. *Grosso modo*, la cronologia dels materials d'aquest abocador és de 100 a.C.-100 d.C. (Olesti 1992, esp. vol. III, p. 93-95; Coll *et alii* 1993b, p. 162; Coll 1994, p. 7).

2-Sot del Pi: Com en el cas anterior, ens trobem amb un nou abocador, aquesta vegada molt proper a Can Nolla. Es documentà mitjançant excavació d'urgència l'estiu de 1992 a partir de la urbanització d'aquell sector. Concretament s'evidencià la porció final d'un abocador d'època romana, cronològicament molt similar al Jardí Park, amb terrisses de vernís negre (campaniana A tardana i B fonamentalment), grisa de tipus emporità, ibèrica (a torn i a mà), àmfora (bàsicament ibèrica, Dressel 1B, Dressel 1C, Pascual 1, Dressel 2-4 i Dressel 7-11), i també T.S. Aretina, sudgàl·lica,

² Aquesta peça es troba actualment en procés d'estudi.

hispanica i Africana A (Anònim 1992, p. 6-7; Olesti 1992, p. 80-81; SAA-ECC 1993, p. 15)

3-La Bòbila: Situat una mica més allunyat dels dos precedents, a final dels anys seixanta i entre 1979-1980 pogueren ser recollits alguns materials en superfície, com són campaniana A tardana, B-oïde, àmfora (punicoebusitana, ibèrica i romana), ceràmica ibèrica (a torn i a mà), T. sigil·lata (sudgàl·lica, hispanica i Africana D taronja estampada), alguna cosa de *tegulae* i un fragment de paviment d'*opus signinum* (Prevosti 1981, p. 115-116; Sanmartí 1986, p. 808-809³; Burjachs *et alii* 1987; Olesti 1992, p. 83-84; Casasola i Coll 1995a, p. 9-10; Casasola i Coll 1995b, p. 7).

4-La Pedra Blanca o Illa Fantasia: En aquest lloc, molt proper a Santa Anna, en construir-se els aparcaments destinats al parc aquàtic Illa Fantasia, pogueren recuperar-se a principi de 1987 alguns materials arrossegats que, atès que el torrent de Santa Anna té el seu curs molt a prop, no seria agosarat pensar que provenien de l'àrea superior, és a dir, de la zona Santa Anna-Can Nolla. Concretament parlem de fragments de campaniana B, àmfora itàlica del tipus DB, àmfora laietana, ceràmica ibèrica (a torn i a mà), i també alguna resta molt escadussera de *dolium*. Tot plegat ens indica una cronologia d'època republicana romana que amb prou feines mostra indicis d'Alt Imperi (Burjachs *et alii* 1987; Coll i Bagà 1988, p. 3).

5-Puig de Pedra: Es tracta d'un turó molt proper als llocs abans esmentats. Segons notícies del Sr. Ventura Rosselló, de Premià de Dalt, en els anys 30 fou localitzada en aquest indret una tomba en àmfora que fou destruïda. Igualment, sembla que relativament a prop existia un forn romà, també desaparegut. Aquest jaciment es troba inèdit.

Malgrat la manca d'un estudi aprofundit que faci referència a totes les evidències arqueològiques que tan succintament acabem de comentar, es desprenen de tot plegat una sèrie d'hipòtesis de treball sobre les quals s'haurà de tornar quan el conjunt sigui tractat amb l'atenció que mereix, que són:

1-Existència d'una important vil·la romana en aquell sector. Ateses les troballes arqueològiques efectuades, cal situar el seu nucli en l'àrea de les actuals Santa Anna-Can Nolla.

³ Prevosti i Sanmartí citen la troballa en aquest lloc de dos fragments de ceràmica àtica, que nosaltres no hem trobat en fer l'estudi dels materials (Casasola i Coll 1995a, p. 9-10; Casasola i Coll 1995b, p. 7)

2-Diverses àrees secundàries de la mateixa vil·la, que serien el Sot del Pi i el Jardí Park; i potser amb menys probabilitats, la Bòbila i la Pedra Blanca.

3-Semblen detectar-se una sèrie de remodelacions entre començament i final del segle II d.C., com indiquen l'amortització del camp de sitges del Jardí Park i l'abocador del Sot del Pi. Aquest fenomen potser cal posar-lo en relació amb una teòrica concentració de la propietat en benefici de la vil·la de Santa Anna-Can Nolla, ja que sabem que en època baix imperial constitueix un establiment prou important, que aplega també una ermita i una necròpoli paleocristiana. A propòsit d'això, cal tenir en compte dos factors: d'una banda altres vil·les romanes relativament properes que finalitzen com a establiments en un moment indeterminat de la segona meitat del segle II d.C., cas per exemple de Les Pèrgoles (Coll i Cazorla 1993, p. 161) o Can Vilà (Coll *et alii* 1993a, p. 163). S'ha de pensar igualment que en l'edat mitjana també es detecta en aquest indret una propietat relativament gran segons la documentació conservada (Fages 1986, p. 68-69; Fages 1986-87, *passim*), que podria ser continuació d'allò que s'intueix en el Baix Imperi romà, i que naturalment s'ha de relacionar amb l'existència d'una ermita, que és dedicada a Santa Anastàsia.

4-L'ermita de Santa Anastàsia es documenta per primera vegada l'any 987, en una donació a benefici dels altars de Santa Creu i Santa Eulàlia de la Seu de Barcelona feta per Pau, Simplicí i Olviola (dona), marçessors del testament de Viàrius. En el document s'esmenta que la propietat -una vinya- es troba damunt de la casa de Santa Anastàsia, i que els seus límits són: al nord, la vinya d'Ermengod i de Seniofred; a l'est, la vinya de Pladidia i hereus; al sud, la "via que va a tot arreu" (el Camí del Mig, l'antic brancal de la Via Augusta?); a l'oest, la terra de Guitart i mallol que fou de Gontardi, difunt (Margenat 1986, p. 134 i 149; Fages 1986, esp. p. 68-69; Fages 1986-87, p. 119). Segles després, Santa Anastàsia és citada en un capbreu datat entre 1354 i 1356, quan una tal Benvinguda es declara *deodata in capella Sancta Anastasia de Primiano* (Castillo 1990, p. 52-53). Torna a esmentar-se en un benifet fundat allà poc temps després, en 1378, per Bernat de Sant Vicenç i Sança Desbosc (Carreras Candi 1908, p. 137). En el mateix segle XIV, Pere Desbosc declara en cartes al rei que la capella de Santa Anastàsia i altres llocs pertanyen al terme de Vilassar (Cuadrada 1988, p. 105). Tornem a trobar Santa Anastàsia en la segona meitat del segle XVI, citada en un nou capbreu, quan Joan Vinyals, pagès

L'ANELL SIGNATORI DE LA NECRÒPOLI PALEOCRISTIANA DE SANTA ANNA (PREMIÀ DE DALT). ...
d'Argentona, declara un alou *a meridie partim in tenedone capelle Sancte Anestasiæ* (Castillo 1990, p. 254).

5-Sabem que a partir de 1513 els documents ens parlen ja de l'advocació de Santa Anna en aquest lloc (D.D.A.A. 1982b, p. 426, amb bibliografia anterior), que és la que ha perdurat tot i que, com hem vist en el capbreu de la segona meitat del s. XVI, encara era coneguda com Santa Anastàsia popularment anys més tard. No coneixem amb seguretat si es tracta d'una simple substitució o, potser més versemblantment, d'un intent per part de l'Església d'establir gradualment un tipus de culte més de tipus generalista en aquelles zones on els sants marcadament locals, o de fort arrelament, tenien una certa preeminència⁴. Aquests fenòmens es consideren promoguts per la mateixa Església romana, amb un desig evident d'unificació o, si es vol, emprant la Verge o algun dels seus familiars -en el nostre cas la seva mare- com a vehicle de comunió de tots els llocs de culte de les diferents diòcesis en una època en què les lluites entre el Papat i els representants del poder temporal -reis o emperadors- eren evidents. D'aquesta manera els sants existents serien o bé substituïts habitualment per la Mare de Déu, o bé compartien la titularitat del santuari amb ella. Naturalment seria a partir d'aquest moment quan naixerien la majoria de llegendes hagiogràfiques explicatives de troballes de marededéus, miracles que se'ls atribueixen, etc. (Maldonado 1990, p. 61 i ss., seguint Christian 1976, p. 49-103). Si que sabem que el culte de Santa Anna el reglamenta el papa Gregori XIII mitjançant bula l'any 1584, tot i que amb motiu de les noces de Ricard II d'Anglaterra amb Anna de Bohèmia, l'any 1382, el seu antecessor Urbà VI havia declarat la seva festa extensiva a tota l'Església (D.D.A.A. 1919, veu *Santa Ana*).

6-Fins no fa massa anys per la diada de Santa Anna s'hi havia celebrat, en aquell indret, un important aplec. El lloc fou danyat irreparablement durant la Guerra Civil i posteriorment, ja en època de la dictadura franquista, fou venut a un particular, perdent-se qualsevol traça del culte abans practicat. Curiosament, en l'arxiu parroquial de Premià de Dalt no es conserva cap document que faci referència a Santa Anna (Anònim 1960, p. 11; sobretot Moragas 1990, p. 23-24).

⁴ Resulta difícil saber a quina Santa Anastàsia era dedicada aquesta capella. De fet hi ha tres santes amb aquest nom, totes elles màrtirs: la primera, d'època de Neró; la segona, d'època de Valerià (morta en el 249); la tercera, d'època de Dioclecià (morta l'any 304) (D.D.A.A. 1919, veu *Anastasia*).

Malgrat que la documentació presentada té moltes mancances, entre les quals destaca la nul·la constatació arqueològica de la primitiva ermita⁵, creiem que pot parlar-se d'un lloc de culte paleocristià en aquest indret. Les dades a favor són, en la nostra opinió, les següents: la mateixa necròpoli, que ocuparia la sagrera, com és habitual en casos similars; la tradició popular, que esmenta que la gent venia de molt lluny a escoltar missa⁶, de la mateixa manera que es documenta en altres ermites antigues de la comarca, com és el cas de la capella mossàrab de Sant Cristòfol de Cabrils o de la capella de Sant Marí de Mata, a Argentona (Carreras Candi 1891, p. 24); la primitiva titularitat de Santa Anastàsia, una màrtir dels primers segles del cristianisme, també és al nostre entendre un signe d'antigor; i naturalment l'anell signatori, potser pertanyent a un eclesiàstic menor, que ens aporta un element de datació -segles IV-V d.C.- gens negligible pel que fa a la problemàtica que tractem.

El que sí que creiem que pot assegurar-se, amb les dades exposades, és una cristianització primerenca d'aquesta zona, la qual cosa pren encara més valor si considerem que ens trobem en un assentament clarament rural. Tot plegat (l'advocació a una màrtir primitiva com Santa Anastàsia, l'existència de la necròpoli, el mateix anell, etc.), d'alguna manera confirmaria la tradició existent sobre el paper representat per la figura de Sant Cugat en la cristianització de les terres del Maresme, i també, és clar, de les santes de Mataró, Juliana i Semproniana (pot consultar-se, per exemple, Pellicer 1902 o Ribas 1975).

Així, doncs, el jaciment -o, millor expressat, els jaciments- que constatem en la zona de Santa Anna de Premià de Dalt ens semblen demostrar una continuïtat habitacional i de culte al llarg de més de dos mil anys malgrat que, com ja hem comentat, no posseïm un registre històric complet i ens queden encara molts buits històrics per documentar. Hauran de ser les futures investigacions les que ens aportin més llum respecte al tema, tant pel que fa al lloc concret com pel que fa a l'organització del seu territori.

⁵ Considerem que serà molt difícil adquirir aquesta seguretat, ja que l'àrea de Santa Anna es troba pràcticament tota edificada, si més no en l'àrea on la tradició situa l'ermita, que és possiblement on hauríem d'anar a cercar la primitiva. Resta encara una petita llenca de terreny erm molt a prop, no investigada arqueològicament, amb la qual s'haurà d'anar molt en compte en cas que es pretengui realitzar algun moviment de terres allí.

⁶ Reflectint amb aquesta dita que els llocs per fer-ho no abundaven, com succeïa en el primitiu cristianisme.

BIBLIOGRAFIA

- ÁLVAREZ 1978: J. Álvarez: *Acerca del interés arqueológico de Premià. Butlletí AECC*, 4, p. 10-13. Premià de Mar.
- ANÒNIM 1960: Anònim: *Sant Pere de Premià. Resum històric. Joventut del Maresme*, 20. Mataró.
- ANÒNIM 1992: Anònim: *Entrevista a Ramon Coll i Jordi Montlló. L'Opinió*, 53, p. 6-7. Premià de Dalt.
- BALIL i RIPOLL 1952: A. Balil i E. Ripoll: *Actividades arqueológicas en Cataluña durante los años 1950 y 1951. Arch. Esp. Arq.*, XXV, p. 180-182. Madrid.
- BONET 1983: Ll. Bonet: *Les masies del Maresme*. Barcelona.
- BURJACHS *et alii* 1987: J. Burjachs, J.A. Cerdà, R. Coll, J.M. Defaus, A. Martin, P. Pratdesaba i A. Rigo: *Carta Arqueològica de la Comarca del Maresme*. Inèdita. Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- CABROL i LECLERQ 1907: F. Cabrol i H. Leclerq: *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*. Vol. I, 2a part. París.
- CARRERAS CANDI 1891: F. Carreras Candi: *Argentona històrica*. Barcelona (2a ed. facsímil: Ajuntament d'Argentona. Id., 1982).
- CARRERAS CANDI 1908: F. Carreras Candi: *Lo castell de Burriac o de Sant Vicents (escursió, historia y tradicions)*. Mataró, 1908 (ed. facsímil: Ajuntament d'Argentona. Argentona, 1980).
- CASASOLA i COLL 1995a: P. Casasola i R. Coll: *El jaciment de "La Bòbila" (Premià de Dalt) (I). L'Opinió*, 64, p. 9-10. Premià de Dalt.
- CASASOLA i COLL 1995b: P. Casasola i R. Coll: *El jaciment de "La Bòbila" (Premià de Dalt) (II). L'Opinió*, 65, p. 7. Premià de Dalt.
- CASTILLO 1990: M.J. Castillo: *Argentona i Vilassar a cavall de dues èpoques*. Argentona.
- CHRISTIAN 1976: W.A. Christian: *De los santos a María. Panorama de las devociones a santuarios españoles desde el principio de la Edad Media hasta nuestros días. Temas de Antropología española* (C. Lisón ed.), p. 49-103. Madrid.
- COLL 1984: R. Coll: *Un anell signatori a Santa Anna. But. AECC*, 17, p. 1-3. Premià de Mar.
- COLL 1991: R. Coll: *Breu resum d'arqueologia premianenca. Premià de Mar. Guia turística*, p. 27-28. Premià de Mar.

- COLL 1994: R. Coll: *El jaciment arqueològic de l'avinguda Ronda Mistral o Jardí Park*. **L'Opinió**, 62, p. 7. Premià de Dalt.
- COLL i BAGÀ 1988: R. Coll i J. Bagà: *Noticiari arqueològic. Troballes a la zona d'ampliació de la "Isla Fantasia" (antiga Pedra Blanca)*. **Full Informatiu AECC**, 11, p. 3. Premià de Mar.
- COLL i CAZORLA 1993: R. Coll i F. Cazorla: *Les Pèrgoles*, *Premià de Dalt. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989. Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya*, 1. Barcelona.
- COLL *et alii* 1993a: R. Coll, F. Cazorla i J. Montlló: *Can Vilà*, *Premià de Dalt. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989. Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya*, 1. Barcelona.
- COLL *et alii* 1993b: R. Coll, J. Montlló i F. Cazorla: *Jardí Park*, *Premià de Dalt. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989. Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya*, 1. Barcelona.
- CUADRADA 1988: C. Cuadrada: *El Maresme medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*. Mataró.
- D.D.A.A. 1919: D.D.A.A.: *Gran Enciclopedia Universal Europeo-Americana*. Madrid.
- D.D.A.A. 1982a: D.D.A.A.: *Guia del romànic de la comarca del Maresme*. Mataró.
- D.D.A.A. 1982b: D.D.A.A.: *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Vol. VI. *Vallès occidental. Vallès oriental. Maresme*. Barcelona.
- ESTRADA 1969: J. Estrada: *Vias y poblamiento romano en el área metropolitana de Barcelona*. Barcelona.
- FAGES 1986: M. Fages: *Sant Pere de Premià. Origen i desenvolupament d'una comunitat rural del Maresme (segles X-XV)*. Tesi de Llicenciatura mecanografiada. No editada. UCB. Barcelona.
- FAGES 1986-87: M. Fages: *San Pere de Premià. Un exemple de la distribució del sòl en una comunitat rural del Maresme a l'Alta Edat Mitjana*. *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 7-8, p. 81-131. Barcelona.
- GÓMEZ 1976: J. Gómez: *Premià, poble romà*. *Boletín de la Asociación de Cabezas de Familia*, 8, p. 12. Premià de Mar.
- GÓMEZ 1981: J. Gómez: *L'ahir de Premià. Santa Anna*. **Premià Informa**, 17, p. 18. Premià de Mar.
- GORGES 1979: J.G. Gorges: *Les villes hispano-romaines. Inventaire et problematique archéologique*. París.

L'ANELL SIGNATORI DE LA NECRÒPOLI PALEOCRISTIANA DE SANTA ANNA (PREMIÀ DE DALT). ...

- GRAUPERA 1993: J. Graupera: *L'art pre-romànic al Maresme (s. VIII-X). L'espai i les formes*. **But. del Grup d'Història del Casal**, 16, p. 120-127. Mataró.
- ÍÑÍGUEZ 1977: J.A. Íñiguez: **Síntesis de Arqueología Cristiana**. Madrid.
- MALDONADO 1990: L. Maldonado: **Para comprender el catolicismo popular**. Estella.
- MARGENAT 1986: F. Margenat: *Estudi documental per la reconstrucció de la Laietània de l'imperi romà*. **But. de col·laboradors Museu Rubí**, núm. 21 i 22, p. 121-145; 147-166 respectivament. Rubí.
- MORAGAS 1966: S. Moragas: *Capelles antigues del Maresme*. **Guia del Patronat Catequístic**, 132, p. 4. Premià de Mar.
- MORAGAS 1990: S. Moragas: **Història breu de Premià de Mar. Memòries**. Argentona.
- OLESTI 1992: O. Olesti: **El territori del Maresme en època republicana (s. III-I a.C.): estudi d'Arqueomorfolgia i Història**. Tesi Doctoral mecanografiada. 3 vol. UAB. Barcelona.
- PELLICER 1902: J.M. Pellicer: **Mataró. Synthesis historial d'aquesta ciutat en relació ab sa major gloria las Santas patronas y patricias Juliana y Symphroniana Verges y Martres**. Mataró.
- PREVOSTI 1981: M. Prevosti: **Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Ilduro**. 2 vol. Mataró.
- RIBAS 1952: M. Ribas: **El poblament d'Ilduro**. Barcelona.
- RIBAS 1975: M. Ribas: **El Maresme en els primers segles del cristianisme**. Mataró.
- SALMON 1891: F.R. Salmon: **Histoire de l'Art Chrétien aux dix premiers siècles**. París.
- SANMARTÍ 1986: J. Sanmartí: **La Laietània ibèrica. Estudi d'Arqueologia i d'Història**. Tesi Doctoral no editada. UCB. Barcelona.
- SAMVD 1978: Secció Arqueològica del Museu de Vilassar de Dalt: *Troballa d'una necròpolis tardo-romana a "C'an Olla" (Vilassar de Dalt)*. **Quaderns de Prehistòria i Arq. del Maresme**, 5-6, p. 172. Mataró.
- SAAECC 1993: Secció d'Arqueologia de l'AECC: *Descoberta de restes arqueològiques a Premià de Dalt*. **La Pinassa**, 9, p. 15. Premià de Dalt.
- UBACH 1994: P. Ubach: **Memòries etno-arqueològiques. Vilassar de Dalt, 1934-1993. 6.000 anys d'història en el Maresme**. Argentona.

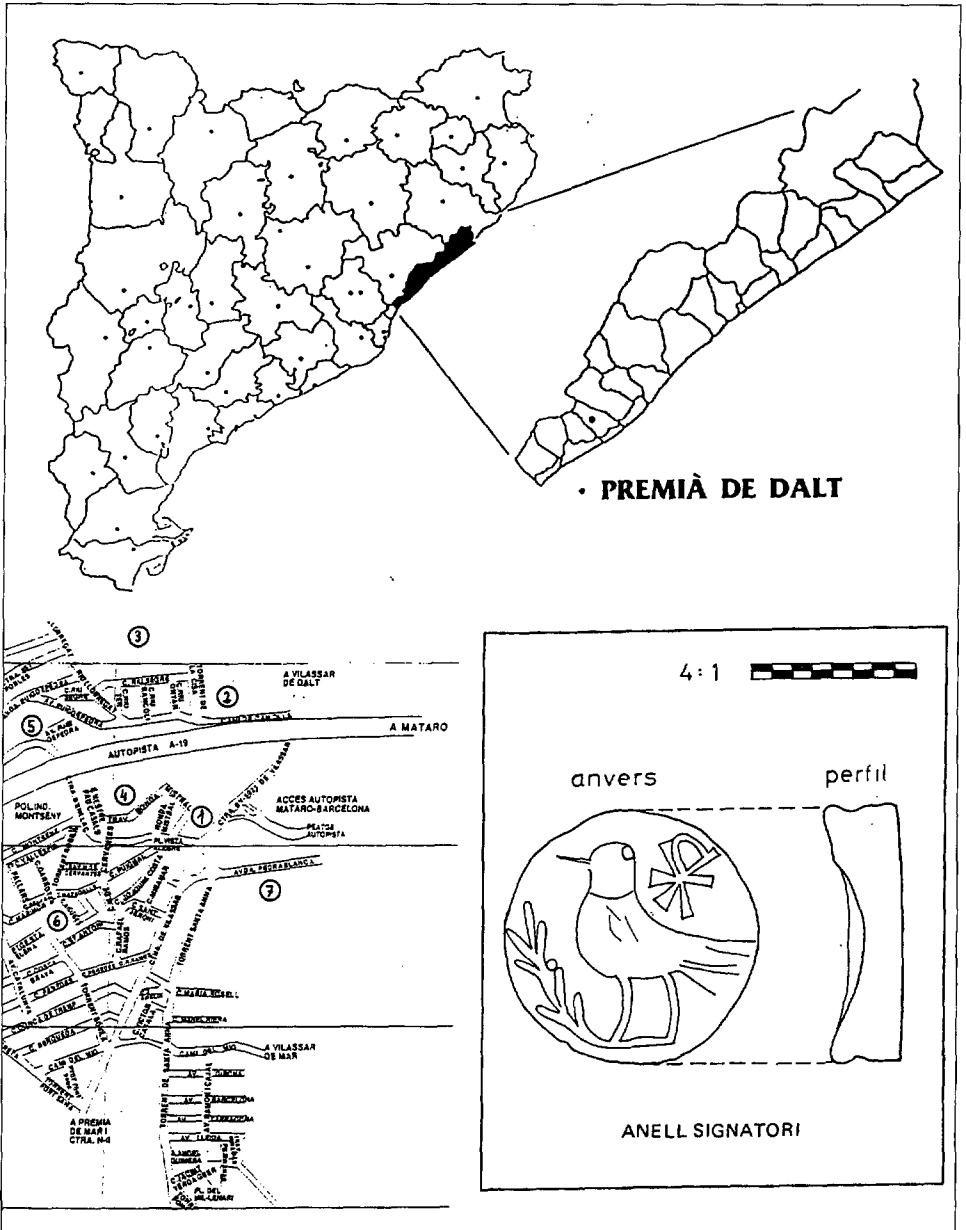

Fig. 1. Els jaciments de la zona situats en el plànol. 1: Santa Anna; 2: Can Nolla; 3: Sot del Pi; 4: Jardí Park; 5: Puig de Pedra; 6: La Bòbila; 7: Pedra Blanca o Illa Fantasia.